

Szilágyi Ákos

Eltékozolt forradalom

Kende Péter könyve 1956-ról

Az *Eltékozolt forradalom?*¹ egyetlen lélegzetvétellel megírt könyv, amelyet legjobb így – egy szuszra – elolvasni is. A könyv egész stilisztikája, az élőbeszéd közvetlenségével ható intonáció, az olvasóval, mint hallgatójával diskuráló szerző szuggesztív előadasmódja, a legsajátabb tárgya iránt a legszélesebb hallgatóság – elvileg: az egész politikai közösség – érdeklődését felkelteni akaró előadó érvelésének lendülete, a gondolati próza sodró ritmusa, a tudományos értekezések

¹ Kende Péter: *Eltékozolt forradalom?* Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2006.

tekintélyt parancsolóan nehézkes nyelvi szerkezeteinek szinte teljes hiánya, mindez együttvéve az élő előadás retorikai szituációját hozza létre a szövegben, vagyis az olvasó mint hallgató dialogikus – gondolat- és beszédformáló – jelenlétére és folytonos szellemi inspirálására épül. (Hogy aztán ténylegesen hányan hallgatják végig az előadást, olvassák végig a könyvet, és mekkora érdeklődéssel, az már, ha nem is mellékes, de más – a választott retorikai alakzaton kívül eső – kérdés.)

Kende Péter nem valamely elsüllyedt „történelmi kontinens” vagy a társadalom kulturális emlékezetéből kikopott (kikoptatott, erőszakkal kitörölt, tabuizált, „elfojtás” alá került, elfelejtett) esemény („az újabb kori magyar történelem világtörténeti kihatású eseménye”) skrupulózus történeti (politikátörténeti vagy emlékezettörténeti) rekonstruálására, vagy „az” igazság végre-kimondására vállalkozik, hanem a „magyar ötvenhat” néven emlegetett történelmi tárgy – nevezzük mostantól az egyszerűség kedvéért a történeti esemény képzetes világát és összes jelentését magába szívó esztendő számával *1956-nak* – *fogalmi elgondolására*, az újabb kori magyar történelem egészen 1989-ig kanyargó dominósorát elindító eseményláncolat ténylegesen létező és tényellenesen feltételezett konceptusainak – egymást kizáró, egymással felelő, egymással szóba sem álló, egymásról hallani-tudni sem akaró, olykor abszurd konceptusainak – *elgondolására* irányul, közelebbről: az *1956* újragondolásának („egyszer-most-már” *végig* gondolásának) útjában álló és még mindig uralkodónak mondható politikai monologizmus felszámolására, az egymásra süket, önmagukba zárult *1956*-szólamok megnyitására, dialogizálására. Nem annyira arra törekszik tehát Kende Péter, hogy a létező szólamok ilyen-

olyan igazságát cáfolja, leleplezze, meghaladja, mint inkább arra, hogy elgondolja, vagyis egymásra vonatkoztassa, szembeállítsa és összekapcsolja őket, dialógust provokáljon közöttük, azt a dialógust, amely a „kettészakadt politikai közösségben” – ahogy Kende Péter egy másik könyvében a magyar társadalom egész huszadik századi állapotát jellemzi az 1919-1920-as törésvonaltól kezdődően mindmostanáig – szinte lehetetlen, de amely dialógus nélkül e közösség aligha maradhat fenn.

Nem akarja saját szólamát a „meghaladott” régi szólamokkal (akár saját korábbi szólamaival) a később (vagy utoljára) érkező vélt fölényével *személytelen igazságként* diadalmasan szembeszegezni, hogy egyfajta szólamok fölötti szólammal érvénytelenítse vagy relativizálja az összes többit. Sokkal inkább arra törekszik, hogy fölépítse és a „tényellenes spekuláció” („mi lett volna, ha?”) elképzelt szólamainak bevonásával a lehetőségek határáig tágítsa és dinamizálja *a szólamok dialogikus terét*, amelyben csak *az a magyar olvasó* maradhat meg, aki maga is hajlandó gondolkodni, hajlandó a diskurzus tárgyát: 1956-ot – ha szabad ezt mondanom – a szív melengető homályából az értelem kissé érdes fényébe vonni, aki tehát nem tekinti a hitszerűen lezárt narratívák gondolati feltörését merényletnek a nemzet léte ellen, a nemzetről és a nemzet politikai forradalmáról pedig – urambocsá! – mint konstrukciókról gondolkodik. A „nemzetben-gondolkodás” mint nem-gondolkodás, mint egyfajta kvázi-vallási hit jelenik meg e gondolkodás tükrében. Hisz vallási szempontból a nemzetet nem elgondolni, a nemzetben hinni kell: a nemzet létezésére, e létezés értelmére és mikéntjére való rákérdezés, a mindent varázstalanító értelem sunyi áskálódásai csak arra jók, hogy még inkább

elbizonytalanítsák a nemzet amúgy is zűrzavaros, megtépázott identitását. Mintha a nemzetvallás hívői ugyanattól félnének e tekintetben, amit Franz Kafka így foglalt össze az ászkák népéről szóló kis példázatában: „Próbáld csak megértetni magad a falai ászkával. Ha sikerült megtanítanod rákérdezni munkája értelmére, azzal már ki is irtottad az ászkák népét.” Nos, Kende Péter nem az ászkák népéhez beszél, hanem a gondolkodó magyarok népéhez, ezért – épp ellenkezőleg – meg van győződve róla, hogy épp azzal erősítheti meg létezésében a politikai közösséget, azzal mentheti meg 1956 talán még nem teljesen „eltékozolt örökségét”, ha rákérdez mindarra, amire a hívő nem kérdez rá, ha 1956-ot a semmitől nem béklyózott, elfogulatlan és nyitott gondolkodás tárgyává teszi.

(Se vallomás, se korholás) Kende Péter könyvének címe – s talán épp hatásossága és publicisztikus kiélezettsége miatt – kissé mégis megtévesztőnek tűnik. Előadását ugyanis legkevésbé sem az elkorcsosult politikai jelen korholásának vagy az eltékozolt hagyomány megmentésének, siratásának, visszaperlésének hanghordozása hatja át, hanem a mindenre rákérdező gondolkodás belülről fakadó szenvedélyessége, amellyel olvasóját is éppily szenvedélyes gondolkodásra, a hitbéli bizonyosságokra és a politikai evidenciákra való rákérdezésre serkenti. Hangja még a könyv epilógusát képező rövid zárófejezetben is, amelyben – politikai gondolkodóként és személyes érintettsége okán is, a leghűségesebb „ötvenhatosok” egyikeként – az ötvenedik évforduló botrányára, a múlt év október 23.-án Budapest utcáin színre vitt „1956-paródiára” reflektál, nos, hangja még ebben az aktuális ügyben is tárgyilagosan érvelő. Öt pontban foglalja össze,

miért nincs semmi köze a szabadság és a nemzet ügyét összekapcsoló, a kettészakadt politikai közösséget egyesítő történelmi 1956-nak azzal az utcai erőszakkitöréssel, amelyet a radikális „nemzeti jobb” iniciált és amely éppen a meghasonlott politikai közösség radikális kettészakítására irányult és megint egyszer szembe akarja állítani a nemzet ügyét a szabadság ügyével. Kende még itt, ebben zárófejezetben is a józan észre apellál és a gondolkodótársnak felkért magyar olvasóhoz fordul, bárha végtelenül türelmes és tárgyilagos hanghordozásába ezúttal némi rosszkedv és talán türelmetlenség is vegyül már itt. Ez azonban csak egészen finoman ellenpontozza a mindenféle korlátozó politikai kényszerűségtől megszabadult gondolkodás egész könyvét átható friss, derűs, már-már jókedvű intonációját.

Az egész előadás szintjén a *vallomás* személyes és a *korholás* moralizáló retorikai alakzatai legfeljebb egy-egy zárójeles közbevetés vagy lábjegyzet formájában bukkannak föl, anélkül, hogy a tárgyat kívülről és távolról, előkelő, de izgatott idegenként elgondoló szerző nyugodt és kissé fanyar hanghordozását megtörnék. Ez nem mond ellent annak, hogy az egész könyv – lévén egyfajta tárgyias nyelven előadott életrajzi számadó vallomás és személyes gondolkodói összegzés is – nem más, mint az 1956 melletti személyes politikai hűség megvallása, s egyben annak az aggodalomnak a kifejezése, hogy ez tizenhárom napig tartó történelmi esemény, amely 1848-49 után talán először egyesítette újra a nemzet és a szabadság ügyét, nemhogy nem vált az 1989 utáni magyar társadalom új nemzeti identitást alapító eseményévé, de fokozatosan meghasonló középosztálya és politikai osztálya „hideg polgárháborújában” mindinkább arra

szolgál eszközü, hogy e két létfontosságú ügyet megint elválassza egymástól.

(Penser la Révolution hongroise) Nem állítom, hogy Kende Péter műfajilag ugyanarra a feladatra vállalkozik, mint nagy hatású könyvében a francia forradalom újragondolását kezdeményező François Furet, abban azonban – a forradalom fogalmának általános fölfogásán túlmenő – rokonságot látok a két könyv között, ahogy a forradalmat – Furet a Nagy Francia Forradalmat 200 év múltán, Kende pedig a Kis Magyar Októbert ötven évvel később – *gondolati tárgyként*, a politikai és a történettudományi narratíváktól elvonatkoztatott tárgyként koncipiálják, szándékuk szerint a forradalom *közös újragondolása* előtt nyitva meg az utat. Furet egy olyan helyzetben, amelyben – így gondolja legalábbis – a francia forradalom 200 év után lezárult; Kende egy olyan helyzetben, amelyben a történeti időben zárvánnyá vált és betokosodott tizenháromnapos forradalmat, mint ő maga írja, immár „nincs kitől megvédeni”. Pontosabban egyetlen dologtól akarja megvédeni csupán: attól, hogy a gondolatnélküli politika ragadozó hajlamának martalékává, ilyen-olyan pártok vagy politikai kasztok „törzsi totemévé”, pusztá múzeumi kiállítási tárggyá és akadémiai szaktárggyá váljon, vagyis teljesen kikerüljön a magyar társadalom identitásképző közösségi tapasztalatának – a közösség eleven kulturális emlékezetének – köréből, mert legjobb úton halad efelé.

Ki más is vállalkozhatna erre a feladatra inkább, mint az, akinek 1956 egyszerre vált személyes élettörténete vízválasztójává és – részben ebből következőleg is – politikaelméleti érdeklődése állandó tárgyává, akit mélyen és belülről érint mindaz, ami 1956-

tal az eltelt ötven évben történt – 1956 mint immár ötven éve tartó történésfolyamat – , akit 1956 korántsem pusztán személyes élete és sorsa vagy az éppen folyó politikai harcok összefüggésében foglalkoztatott, de igazán csak most léphet ki teljesen ezek közül az összefüggések közül, hogy visszatekintve erre az ötven évre, ennek az ötven évnek a távolságából vegye szemügyre 1956-ot, olyan távolról nézhessen rá, „mintha – mint írja – egy másik ország forradalma lenne”. Ez a távolságot teremti meg a tárgyhoz való gondolati viszony, 1956 gondolati tárgyként való újrateremtése.

1956 fogalmi elgondolásának azonban még annál is kevésbé van előzménye az '56-ról szóló bőséges irodalomban, mint Furet vállalkozásának a francia forradalom irodalmában. Van ebben valami szokatlan, zavarbaejtő, már-már vad. Gondolkodás tárgyává tenni, elgondolni 1956-ot annyit tesz, mint 1956 összes ideologikus és/vagy tudományos konceptusát egy hipotetikus rajtuk kívül rögzített, nem-ideologikus és nem-szaktudományos gondolkodás tárgyává tenni. Fölnyitogatni ezeket a konceptusokat, akár konzervdobozokat. Felszínre hozni a rejtett implikációikat és próbára tenni őket az egymást követő gondolat kísérletekben. Ez valóban új és zavarbaejtő vállalkozás Magyarhonban. Talán ezért is, hogy csak olyasvalaki foghatott bele, aki benne volt a magyar '56-ban, de nem volt benne a Magyarországon közben eltelt ötven esztendőben – hazatérése az emigrációból ezen már mit sem változtat – , aki saját '56-jának – ama tizenhárom napnak – a foglyaként ötven éven át Párizsból – ama „párizsi toronyból” – tekintett Magyarország ötven évére, tehát kívülről, noha bennszülöttként és belülről, noha kiszakadva belőle.

Annál is nagyobb jelentőségű kezdetet jelez a részben mitizálódott, részben elhomályosult 1956 beemelése a

közgondolkodásba, mert a forradalom veresége és a megtorlás évtizede elnémított minden gondolkodást róla, s 1956 a köztudatban vagy az ellenállás vagy az árulás emblémájává vált, „elveszített paradicsommá” vagy „rossz emlékké”, a katasztrofális magyar XX. század katasztrofális zárókövévé, s ez a kettősség, bizonytalanság nyomja rá bélyegét 1956-ra mindmáig. Úgy látszik, politikai identitást képző ereje most már csak úgy érvényesülhet, ha gondolati tárgyként veszik föl a *közös tudalomba*. Máskülönben 1956 emlékezete a privátemlékezet orális kultúrájában, a rituálisan ismételt családi történetek – egymással összeegyeztethetetlen, kusza és homályos történetek – szilánkjaira esik szét – az egész közösség számára általánosíthatatlanul, megoszthatatlanul és persze fokozatosan elenyészve. (1956-nak ez utóbbi létmódja nem az egységes értelmet kereső, általánosító fogalmi elgondolásnak, hanem az egységes narratívákkal szemben eleve ellenséges posztmodern esztétikai elképzelésnek kedvez, mint azt a legújabb magyar irodalom néhány 1956-ról szóló figyelemreméltó dramatikus alkotása is mutatja már.)

Úgy tűnik tehát, hogy 1956 – éles ellentétben a legfeljebb három-négy nemzedékre kiterjedő privátemlékezettel – a közösség kulturális emlékezetének tartósan bizonytalan és elmosódott alakzata marad, ha csak nem sikerül az értelmező fogalmi gondolkodás erőfeszítésével – a rekonstruáló történeti kutatás bőséges anyagát felhasználva – megalkotni 1956 konceptusát a közgondolkodásban. Lehet, hogy ez a vállalkozás nem sok sikerrel kecsegtet egy folytonosságot és demokratikus hagyományt alig ismerő politikai kultúra közegében, amelyben a közgondolkodás mindig is szerény szerepet játszott, és amelyet – a globális trenddel

összhangban – mindinkább a funkcionális emlékezettörlésre épülő mediatisált élménykultúra ural, napról-napra és óráról-óra törlődve cserélődő emlékezet-tartalmaival, mást mégsem tehet, akinek jó- vagy rossz-sorsa úgy akarta, hogy gondolkodjon és ezen gondolkodjon.

A politikai közösséggé – végső soron a modern nemzeté – válás útján szüntelenül és döntően külső okok miatt elakadó magyar társadalom sok tekintetben tényleg „zsákutcáról-zsákutcára” haladó története az utóbbi kétszáz évben úgy alakult, hogy bár voltak jelentős politikai gondolkodói, akik gondolkodtak róla és helyette, a köznek nem volt sem ideje, sem tere, sem ereje, sem módja arra, hogy *elgondolja* önmagát, s identitását ne cáfolhatatlan vallási mítoszokra és éppoly kevésbé cáfolható művészi víziókra, hanem – legalább részben – cáfolható, racionálisan megítélhető és megvitatható gondolatokra alapozza. A szabadságát, szuverenitását kivívni képtelen politikai közösség a megvalósult modern nemzeti létezés hiányát (vagy legalábbis csökevényes voltáért) ábrándképekkel, vágyképekkel, nagyzó

hazugságokkal pótolta és nem mutatott túl nagy hajlandóságot arra, hogy ebbéli helyzetével szembenézve, elgondolja önmagát, tisztába jöjjön múltjával és jelenével, felemelkedése esélyeivel és buktatóival.

A lírai vágyképek, óhajok és sóhajok a rendies hatalmat legitimáló politikai mítoszokká dagadtak, a gondolatok pedig, ha voltak, elenyésztek a politikai levegőégben. Hadd utaljak arra, milyen kevéssé vált a magyar *közgondolkodás* szerves részévé Jászi Oszkár vagy Bibó István *politikai gondolkodása*. Nem pusztán az, amit gondoltak, hanem ahogyan. A mód. A gondolkodás politikai módja. Nem nehéz belátni, mit jelentett volna (s jelentene akár még ma is), ha a mondjuk a „Trianonról” való politikai handabandázás vagy a gondolattalan hallgatás helyett „Trianon” *elgondolása* is megragadja a politikai közösség képzelőerejét (mondjuk úgy, ahogy Bibó az 1946-os párizsi béke kapcsán „Trianont” elgondolta és újragondolta). Vagy micsoda jelentősége lett volna és lenne még mindig annak, ha a magyarországi antiszemitizmus és vele együtt a magyar zsidóság történetének

Bibó-i elgondolása – mint az egész politikai közösséget létezésében érintő kérdés – a legcsekélyebb mértékig *jelen volna* a mai magyar közgondolkodásban, ha a politikai közösség gondolkodásának szellemi húsává és vérévé vált volna mindaz, amit hirtelenében Jászi Oszkár, Bibó István, Csécsy Imre, Szabó Zoltán nevével fémjeleznék. (Megjegyzem: 1956 elgondolásáért is Bibó István és szellemi és politikai rokona Szabó Zoltán tette a legtöbbet. Nem hiába lett Kende Péter politikáról való gondolkodásának Jászi mellett főképpen Bibó az etalonja.) A magyar politikai gondolkodás gyöngeségét nem csupán a nagy gondolati teljesítmények szembeötlő ritkasága jelzi, hanem és főképpen – társadalmi hatástalanságuk. Nemcsak a jelenkori gondolkodóké, hanem a múltbelieké is – Kemény Zsigmondtól és Eötvös Józseftől Jászi Oszkáron és Lukács Györgyön át Fejtő Ferencig, Szabó Zoltánig és Bibó Istvánig.

A XX. században – kiteljesült demokratikus nyilvánosság, szólás- és gyülekezési szabadság hiányát közemberi szerepléssel, a hatalom és a nép közötti közvetítéssel pótló magyar irodalom néptribunjainak, váteszeinek, messiásainak, napszámosainak metaforikus és vizionárius politikai gondolkodása és ige hirdetése ennél sokkal hatásosabb volt ugyan, de – kevés kivételtől eltekintve – inkább a politikai közgondolkodás elhomályosulása, olykor egyenesen elborulása és eltorzulása irányában hatott.) A magyar politikai *gondolkodás* általános – a demokratikus nyilvánosság közvetítéseinek hiányából vagy töredezettségéből eredő – gyöngeségének tételére tehát nem cáfol rá a szóban forgó – metaforákból szemvillanás alatt komplett politikai világokat építő, megfoghatatlanul cikázó, *cáfolhatatlan, mert költői*, a demokratikus politizálást írói látomásokkal *helyettesítő* – esszé-

gondolkodás gazdagsága. Ennek az általában és szükségképpen radikális *művészi* gondolkodásnak meglehet a pezsdítő szellemi és politikai hatása. De a *cáfolhatatlan* költői beszéd – a messianisztikus, ostorozó-leleplező, utópisztikus beszéd – közgondolkodásra gyakorolt romboló hatásáról, sőt, esetenként végzetes következményeiről sem lenne illő hallgatni egy olyan társadalomban, amely a demokratikus politikai kultúra közvetítéseit tartósan nélkülözte, s amelyben épp ezért a költői metaforák képzeleti ugrásainak közvetlen politikai megvalósítása újra meg újra társadalmi programmá válhatott, vagy legalábbis igazolhatta a populista népámítók, majd népüldözők antidemokratikus hatalmi aspirációit.

Még kevésbé szeretném alábecsülni a különféle intézeti kutatócsoportok, jeles kutatók, kiváló történész-egyéniségek szaktudományos kutatómunkáját (például azt, amelyet a többek között Kende Péter által alapított budapesti *1956-os Intézet* munkatársai végeznek és amely a tárgykörnek szentelt kiváló tudományos művek egész sorát tette közzé az utóbbi másfél évtizedben). Ezekben a tényfeltáró politikatörténeti kutatásokban, politikaelméleti koncepciókban azonban *1956* tudományos tárgy volt, azaz nem a fogalmi elgondolás vagy a politikafilozófiai megismerés tárgya (a tárgy fogalmi elgondolása nem feltétlenül tartozik hozzá, vagy legfeljebb másodlagosan tartozik hozzá a különféle források kritikai feldolgozásán, szisztematizálásán alapuló tudományos megismerés mindig visszafogottan óvatos általánosítási szintjéhez).

A politikai gondolkodó *nem* gondolkodó politikus, *nem* politológus-szakember és nem is a „nemzet lelkiismeretének” szerepében tetszelgő írástudó (a nemzet papja, a nemzet

klerikusa), hanem a politikai történéseket folytonos szabad vitában gondolkodása tárgyává tevő és e gondolatokat az egész politikai közösséggel megosztó közember. Ízig-vérig korszerűtlen figura tehát. A köz embere, a *res publica* embere – mint Richard Senettől is tudhatjuk – bukott ember. Bukott, de attól még létezik. Létezéséről gondolkodása tanúskodik. Maga az, hogy a köz ügyeit hajlandó fejébe venni. Márpedig Kende Péter – ez idő szerint talán a legeltökéltebb magyar republikánus – éppen ezt teszi. Igazi közgondolkodó. Az ő 1956-ja a respublika győzelméről szól. 1956 valóban a köztársaság mellett kötelezte el magát (a köztársaság és nem a Köztársaság-tér mellett), az 1848-1849-es és az 1945-1948-as köztársasági eszméhez tért vissza, egyszerre utasítva el az idegen függést, a kommunista diktatúrát és úri világot, amit választott címere – az azóta szinte minden 1956-os megemlékezésről eltávolított, még a nemzeti zászlóról is eltüntetett, lyukkal helyettesített – Kossuth-címer is tanúsít.

Nem állítom természetesen, hogy Kende Péternek ez a kis

könyvével egyszeriben mindazt pótolhatja, ami 1956-ot illetően közgondolkodásunkból hiányzik. Kende Péter csak elkezdte, pontosabban újakezdte az 1956-ról való gondolkodást, hogy gondolataival gondolatokat provokáljon, hogy segítsen a politikai közösségnek gondolatilag birtokba venni azt, ami érzületi kultúrájából és politikai gyakorlatából kiveszőfélben van. Azzal állítsa helyre 1956 becsületét, hogy megmutatja, miben és miként szolgálhat a politikai közösség számára újabb kori történelmének ez az egyre felfoghatatlanabb, politikailag mindinkább megosztó hatású eseménye követendő mintául.

A szerzőt 1956 elgondolására, az 1956-ról benne magában zajló gondolkodásfolyamat előadászerű „kihangosítására” láthatólag nem az ötvenedik évforduló ünnepi alkalma vagy szaktudományos érdeklődés indította, hanem – túlmenően a saját álláspontjában bekövetkező módosulások reflektálásán és tisztázásán – mindenekelőtt a jelenkori Magyarország siralmas politikai állapota. Ezt az állapotot – mint más írásaiból tudjuk – a politikai közösség – vagyis a modern nemzet – kettészakadása határozza meg, méghozzá tartósan, legalább 1919-1920 óta, attól fogva tehát, hogy létezik szuverén magyar területi állam. 1956 újragondolása Kende Péter számára – ha jól látom – különösen ebből a szempontból döntő fontosságú, hiszen ez volt az újabb kori magyar történelemnek az a rendkívüli eseménye, amikor – ha csak tizenhárom napra is – a politikai közösség egysége megvalósult, kettészakadása megszűnt vagy legalábbis felfüggesztett. 1956-ban, a forradalom napjaiban és heteiben hosszú idő után először villant fel a magyar társadalom előtt egy olyan belsőleg egységes politikai közösség esélye, amelyben szabadság, polgárosodás, modernizáció és nemzet ügye nem kerülnek szembe egymással.

Nem 1956 óta részben teljesült, részben anakronisztikussá vált célkitűzései, hanem a politikai közösségnek a forradalom kivételes létmódjában megvalósult egysége az az örökség, amelyről a mai megosztott magyar társadalomnak mintát kell vennie: az egymást kizáró oldalakra, ellenségekre szakadt politikai közösség egységének helyreállítása nélkül Magyarország sorsa meg van pecsételve.

(A forradalom narratívái) A francia forradalomnak – írja François Furet – „megvan a maga királypárti története, liberális története, jakobinus története, anarchista vagy libertárius története, ez a lista pedig nem kizárólagos – hiszen ezek az álláspontok nem teljesen összeférhetetlenek – és nem is lezárt: a forradalom szülőanyja annak a civilizációnak, amelybe beleszülettünk, a legkülönbözőbb leszármazási kutatásokat teszi lehetővé. Mindezen történeteknek pedig, amelyek kétszáz éve hadakoznak és tépik egymást, van egy közös vonásuk: valamennyien az identitás története. Ezért aztán a XX. század második felében egyetlen francia sem vethet távolságtartó pillantást a francia forradalomra. Egy ennyire sajátunknak tekintett tájat nem lehet tudományosan megközelíteni. *Az esemény oly zsarnoki hatalommal uralja a kortárs politikai köztudatot, hogy minden intellektuális távolságtartást azonnal ellenségességnek nyilvánítanak, mintha az identifikációs kapcsolat elkerülhetetlen lenne. A forradalommal kizárólag azonosulni lehet vagy elutasítani.*” (François Furet: *Gondoljuk újra a francia forradalmat*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1994. 23. l. – Kiem. – Sz. Á.)

Ha a természetéből következően távolságot tartó gondolkodás Furet által vázolt alaphelyzetét összevetjük azzal, amely a magyar forradalom – 1956 – elgondolását jellemzi, szembeötlő hasonlóságok mellett, legalább akkora eltéréseket fogunk találni. *Először* is azt látjuk, hogy a két jelenkort a távol- vagy közelmúltban lezajlott eseménytől elválasztó időbeli távolság nagysága (kétszáz év vagy ötven év) mit sem változtat az esemény „zsarnoki hatalmán”, azon tehát, hogy a kortárs politikai köztudatot valamiképp fogva tartja ez is, az is. Csakhogy a magyar forradalom időbeli lefutása rendkívül rövid volt (tizenhárom nap, ezen belül az új köztársaság alig több mint egy napja). Az 1956-os forradalom robbanása megfagyott a történelmi időben, megrekedt egy nagyszabású kezdet létfokán, nem tudott *meg-történni* az időben – és ebben az értelemben nem tudott és nem tud elmúlni – , egy örökre a létezés túloldalán maradt másik világgá (a *mi* másik világunkká) vált, az üdvözülés és elkárhozás mitikus idejévé, mennyországá és pokollá, titokzatos zónává, zárvánnyá, a kollektív emlékezetben betokosodott állóidővé. Épp ezért a róla szóló történetek sem annyira politikai identitástörténetek (hiszen maguk ezek az identitások sem születhettek meg, nem válhattak szét a forradalom menete során, nem bontakozhattak ki a valóságos politikai irányzatokká és pártokká, jóllehet elvontan persze benne voltak a forradalmi kezdet magát még alig artikuláló eufórikus idejében), *mint inkább politikai célzatú, ám rituális jellegű ráolvasások, nem narratívák, hanem mágikus nevek csatái*, mint azt Kende Péter könyvének „Névczata, avagy minek nevezzetek?” című alfejezete (98-106. l.) tárgyalja („nemzeti felszabadító forradalom”, „sajnálatos események”, „októberi forró napok”, „felkelés”, „néplázadás”, „népfelkelés”, „forradalom és

szabadságharc” és persze „ellenforradalom”, nem beszélve a különféle elméleti konstrukciókról: „antitotalitárius forradalom”, „antibürokratikus forradalom”, „az autentikus szocialista forradalom” stb. stb.). Sőt, azt mondhatnánk, 1956 narratívái inkább az elveszített, széttört, megrendült, problematikussá vált politikai identitás történetei, tükörlabirintus-történetek, amelyekben 1956 valamiféle mitikus – egyszer apokaliptikus, másszor démonikus –, de nem politikai jelentésre tesz szert. Ezek a történetek arra szolgálnak, hogy a politikai közösség elveszített vagy meghasadt identitását mitikus identitások protézisével helyettesítsék.

Másodszor az adja az intellektuálisan távolságtartó megközelítés különös nehézségét a magyar forradalom esetében, hogy ami ellen – annak szinte klasszikus rendje és módja szerint – kirobbant, nem egy autochton, belülről kifejlődött despotikus politikai rendszer vagy társadalmi rend volt (amilyen az eredeti szovjet rendszer volt saját szülőhelyén – Oroszországban), hanem – mind világháborús fogantatását, mind megvalósításának történeti útját és módját tekintve – *idegen* eredetű és egy megszálló hadsereg jelenlétén nyugvó diktatórikus rendszer volt, amely egyszerre mutatta az univerzalisztikus kommunista utópia és a történeti Kelet-Európa, ezen belül pedig egy sajátos birodalmi és nemzeti társadalom (az orosz) jegyeit. (Ezért is lett 1956 szimbolikus forradalma – a név- és képrombolás szintjén – szükségképp és élesen orosz-ellenes.)

A sztálini államszocializmus 1945 után nyíltan oroszosító változatának szolgai másolatát a Rákosi-korszakban megpróbálták egyfajta „nép-nemzeti” magyar ruhába öltöztetni, jobbra a magyar történelem forradalmi-szabadságharcos hagyományát sajátítva ki és fordítva szembe a polgári hagyománnyal. Az idegen mintának a sajátosan szelektált nemzetivel való önkényes kombinációja – a nemzet legsajátabb forradalmi-szabadságharcos hagyománya jegyében – csak arra volt jó, hogy még jobban kiélezze az idegen és gyötrelmesen rossz minta és a sajátosan nemzeti közötti ellentétet, fokozza a világháború „abszolút vesztesévé” vált magyarok amúgy is erős nemzeti frusztráltságát és a – hitük szerint – szocialista fordulatot végrehajtó fiatal – javarészt munkás és paraszt fiatalokból álló – nemzedék frusztrációját (Kende Péter mindkét nagy frusztrációról részletesen beszél könyvében, ebben az összefüggésben és ilyen nyomatékkal – tudtommal – először az 1956-ról szóló irodalomban). Paradox módon éppen ez az idegen, a totalitárius szovjet-orosz állami kultúra és többé-kevésbé autentikus, bár államilag kisajátított magyar népi-paraszti kultúra és a szabadságharcos nemzeti hagyomány elemeiből kikevert furcsa mixtúra volt 1956 táptalaja. Hiszen míg egyfelől kiemelte

az elnyomó rendszer idegenszerűségét, másfelől szállította a magyar történelemből a hazafias cselekvés szabadságharcos mintáit a legfiatalabb nemzedéknek, amely aztán 1956-ban meg is valósította e mintákat, csak éppen a nemzeti méltóságot és polgári szabadságát semmibe vevő, idegen rendszerrel szemben.

Mivel 1956 csak annyiban lehetett forradalom, amennyiben szabadságharc is volt, csak annyiban irányulhatott a zsarnoki rezsim ellen, amennyiben a szovjet függés és az országra kényszerített orosz kulturális felsőbbrendűség mintái ellen is irányult, az 1956-tal azonosulás vagy nem-azonosulás kérdése nem pusztán politikai-irányzati, hanem – a francia forradalomtól eltérően – a nemzettel való azonosulás vagy nem-azonosulás kérdése is lett (ne feledjük, hogy 1956 mindent magában foglaló jelszava az „aki magyar, velünk tart”). Ez korántsem csak a forradalom napjaira érvényes, hanem a forradalom megítélésének egész történetére kiterjedt, s ezért a távolságtartó, nem hitszerű, hanem tárgyyszerű gondolkodás (olykor még a szaktudományos megismerés is) még a Kádár-korszak lezárulása után is merényletszámba ment 1956 ellen, a nemzeti érzés megsértésének, ha ugyan nem egyenest „nemzetárulásnak” számított, legalábbis a nemzet-vallás rajongói körében, akik szívesen megfeledkeztek a forradalom másik oldaláról, hogy nem csupán az idegen függés megszüntetésére, hanem a demokrácia megteremtésére és egy sem nem kommunista, sem nem kapitalista, lényegében „harmadik utas” társadalmi rendszer megteremtésére irányult, akár teljességgel kivihetetlen utópia (esetleg puszta ideológia) volt ez, akár nem egészen az.

Kende Péter tehát fokozottan nehéz helyzetben volt, amikor a gondolkodás távolságtartó – kritikus, észérvekkel

dolgozó, mindenféle mitikus konstrukciót, név-mágiát félretoló – pozíciójából közelített 1956-hoz (saját 1956-jához is), és nem az ismert identitás-történetek valamelyikének keretében fejtette ki saját 1956-történetét, hanem a létező idenitás-történeteket tette gondolkodása tárgyává, feszegette fel, és arra kérdezett rá, miért, milyen okok miatt nem vált (válhatott-e egyáltalán) 1956 a nemzet mint politikai közösség identitásának alapjává („mitől csavarodott ki 1956 társadalmi emlékezete, miért nem lett ’56-ból a kossuthi szabadságharc emlékéhez fogható közös nemzeti hagyomány?”), válhat-e még, s ha igen, milyen értelemben válhat azzá?

(1956 és 1989) A rendszerváltás utáni rendszer többé-kevésbé ugyanúgy készen állt már a Kádár-rendszer keretei között, mint egykor a francia forradalom teremtette új rendszer a monarchia keretei között. A Kádár-rendszer teljesítménye minden bizonnyal elválaszthatatlan 1956 pártállami traumájától, s ennyiben van némi igazság e teljesítmény, mint kikényszerített teljesítmény, az elbukott 1956 paradox győzelmének az értelmezésében (a Kende által is idézett Molnár Miklós fogalmazta meg ezt a paradoxont leghatásosabban az „egy vereség diadalának” formulájában). A Kádár-rendszer a szovjet típusú rendszer negációjából, azaz folyamatos – és a rendszer határáig tartó – visszavonásából nyerte legitimitását, abból, hogy ez itt már *nem* Rákosi-rendszer, *nem* Honecker-Zsivkov-Husak-rendszer, hogy aki nem támadja a rendszert, azt *nem* bántja a rendszer sem és így tovább. Az alapjaiban változatlan uralmi rendszer új irányítási módja egyfajta negatív legitimációra épült (nem azért fogadta el a társadalom *de facto*, mert ilyen vagy olyan volt, hanem azért, mert „már” *nem* volt ilyen vagy olyan, jóllehet „lehetett

volna”, amire maga a hatalom is szívesen emlékeztette renitens hajlamú alattvalóit: „Hát azt akarjátok, mi is úgy bánjunk veletek, mint azok ott a szomszédban, vagy ahogy itt nálunk még nem is olyan rég bántak/bántunk veletek? Térden állva könyörgünk nektek, ne kényszerítsetek rá, hogy üldözzünk, zaklassunk, lecsukjunk titeket! Ne hozzátok ki belőlünk a fenevadat, amit nagy nehezen sikerült visszaparancsolnunk magunkba!”

Így lett a Kádár-rendszer a hatalom lépésről-lépésre történő, többé-kevésbé tudatos, korlátozott és bármikor visszavehető visszahúzódásának, *néma visszavonulásának* története (szinte teljes visszavonulás a magánéletből, korlátozott visszavonulás a gazdaságban, a kultúrában, csak a politikában nem volt és nem is lehetett a rendszer önfeladása nélkül visszavonulás, épp azért vonultak vissza más területeken, hogy ezzel ismertessék el a politikai hatalom monopolisztikus pártállami rendszerét). Minden kis visszavonulás a társadalom megvesztegetési kísérlete volt, ajándék vagy jutalom, amelyért cserébe elismerés és hála járt a hatalomnak. Így aztán a folyamatosan – részben 1956 traumatikus emlékének hatása alatt, részben a gazdasági körülmények, ilyen-olyan társadalmi nyomások hatására – hátráló kádárista állam, ha vonakodva, ha kelleetlenül, ha adagolva is fokról-fokra visszaadta a társadalomnak a társadalomnak a modernitásban evidens szabadságok *nem-politikai* és a monopolisztikus politikai hatalmat közvetlenül nem veszélyeztető részét (főleg, mint már említettem, a *privacy* szabadságát). Tehette, hiszen szinte mindent elvett annak idején, szinte minden szabadságot és tulajdont magánál tartott: ebből adott vissza apródonként valamicskét, hogy elfogadtassa uralmát és ezzel együtt azt is, hogy minden társadalmi hatalom nála van és nála is

kell maradnia. Ám addig adta-adogatta vissza nagy kegyesen, amit jónak látott, amíg a megajándékozott alattvalók nem kezdtek vérszemet kapni, s előbb csak lopva, aztán mind nyíltabban, maguk kikapkodni az állam kezéből az elorzott javakat. Az állam ilyenkor sértődött képet vágott, méltatlankodott és választhatott: visszaváltozik ideiglenesen fenevaddá és lecsap a „tolvajokra”, vagy jóképet vág az elszemtelenedett alattvalók kisebb-nagyobb „tolvajlásaihoz” és úgy tesz, mintha azt is ő adta volna vissza, amit elvettek tőle. Így vagy úgy, végül a pusztai politikai hatalmon, az erőszakhatalmon kívül szinte már semmi nem maradt a kezében. Tarthatatlanná vált. A negatív legitimáció tartalékai kimerültek. Gorbacsov színrelépésével és Közép-Európa „szabadon engedésével”, a „szovjet függés” mint a szabadságkorlátozás kádárista „ultima ratio”-ja is megszűnt. A rendszernek vagy így, vagy úgy véget kellett érnie. A magyar társadalomnak az 1980-as évek közepétől-végétől mindenképp rendszerváltozáson kellett keresztülmennie: ha a Szovjetunió kényszerű és ügyetlen „önmegreformálásának” kísérlete nem a rendszer széthullásával, hanem a reformellenes erők restaurációjával végződik, akkor Magyarországon feltehetően a társadalom addig elért-kivívott szabadság-fokával arányos, vagyis nagyon durva visszarendeződés vette volna kezdetét. Mivel azonban ennek épp az ellenkezője történt, a rendszer kiürült uralmi alakzata is szertefoszlott, akárha egy hosszan tartó félreértés tisztázódott volna – szinte magától, evidens módon, mindenféle különösebb ellenállás nélkül. Igaz persze, hogy az 1989-es kelet-európai rendszerváltások békés lefolyását a világ akkor uralkodó szuperhatalmainak egyezsége szavatolta és e nélkül talán nem haladt volna ilyen gördülékenyen a magyar történet sem. Az

azonban, hogy a magyar átmenet nemcsak a román vagy a kelet-német, de még a csehszlovák történethez képest is szembeszökően békés volt, messzemenően a Kádár-rendszer főntebb vázolt paradox természetéből, e paradox természet pedig végsőleg 1956-ból következett. Így hát *1956 véres robbanása* az állandóan új 1956-tól tartó Kádár-rendszer (Kende Péter is idézi könyvében a népi-hatalmi bölcsességet: „Csak 1956 ne legyen!” aminek tökéletes párja az „Addig jó, míg Kádár él!”) kényszerű közvetítésével alapozta meg a magyar rendszerváltás páratlanul békés jellegét, amin természetesen nem változtat az egzisztenciálisan a redisztributív állam köré épült Kádár-kori magyar társadalom fokozatos és egyenlőtlen leépüléséből és széteséséből fakadó későbbi politikai békétlenség, amely mára valóságos hideg polgárháború jellegét öltötte.

Egykor a francia monarchia éppúgy jelképes, levegőben lógó kiüresedett uralmi rend volt, mint az államszocialista „monarchia” 1989-1990 táján: a „királyon” és néhány hűségese kívül szinte mindenki a rendszerváltó mentőbárkán szorongott már vagy az utolsó percek zűrzavarában igyekezett a bárka felé. Forradalomra 1989-ben tehát nem volt szükség és így 1956-ra sem volt szükség. Sőt, épp ellenkezőleg: inkább 1956 forradalmi maximalizmusának szőnyeg alá söprésére volt szükség. 1989 „dicsőséges forradalma” a forradalom elkerülésének ösztársadalmi (legalábbis többségi) óhajában állt: *a forradalom – most már mint nagy kockázattal járó, erőszakot és nyomában esetleg újabb visszarendeződést is kiváltó katasztrófát – minden lehetséges módon el kell kerülni. A regnáló hatalmat nem megdönteni kell, hanem szelíd nyomással és a „neked is így lesz jobb” csábító ajánlatával kell tárgyalóasztalhoz ültetni, elfogadni*

létét, hogy aztán mindkét félre kötelező szerződésben rögzítsék, hogyan fogja átadni helyét egy egészen más alapokra épült hatalomnak, a régi rendszer az új rendszernek, és persze szavatolni, hogy szereplőit az új rendszerben nem érheti semmiféle bántódás. A forradalomnak társadalmi katasztrófaként való felfogása azonban nem annyira magának 1956-nak a traumájából eredeztethető, mint inkább abból a jelentős anyagi gyarapodásból, korlátozott polgárosulásból és ennek nyomán kibontakozó érületi változásból, amely 1968 bukása után egész Európában (Kelet-Európában is) végbement és az erőre kapó konzervativizmus jegyében a forradalmat mint abszolút értéket devalválta. Ez a társadalmi érületi és pragmatikus hatalmi konzervativizmus – a konzervatív ideológiával meglehetősen összhangban – a forradalmat már távolról sem a modern történelem csodájaként, ünnepeként, isteneként, hajtómotorjaként, mozdonyaként, egyszóval nép és nemzet legjobb osztályrészeként fogta föl, hanem felesleges, mert értelmetlen áldozatként és pusztításként, a hatalom és nép számára egyaránt elkerülendő rosszként.

A jelek szerint a közép-európai társadalmak többsége a második világháború, különösen pedig a poszt-sztálini korszak viszonylag békés évtizedei alatt annyira polgárosult (vagyis az establishment részévé vált), hogy nem az egész rendszer forradalmi szétzúzásában, hanem csak alkotmányos átalakításában, megegyezéssel lebontásában volt érdekelt. Hogy aztán az akadálytalanná vált és felgyorsult verseny a tőkejavakért egészen eltérő tőkepozícióban érte a különféle társadalmi szereplőket, tehát széles rétegek azonnali szociális leszakadásához, más rétegek között éles versenyhez, az abszolút nyertesek és relatív vesztesek szétválásához, majd hideg

polgárháborújához, populista „forradalmakhoz” vezetett, már más kérdés és nem a politikai forradalom, hanem a hatalmi harcban bevetett új politikai technológiák címszava – közelebbről: a *mediatizált tömegkulturális élményforradalom* címszava – alá tartozik.

(Eltékozolt örökség) A „tékozlás” szó jelentése feltételezi, hogy amire vonatkoztatják – érték. Eltékozolni csak valamilyen értéket lehet. Tehát „a forradalom eltékozlását” (vagy a kérdőjelet is hozzáértve: eltékozlásának veszélyét) rögzítő cím a forradalmat értéként tételezi. Nem általában a forradalmat, hanem *ezt a* forradalmat. A „magyar ötvenhatot”. Ehhez először is be kell bizonyítani, hogy 1956 kimerítette a forradalom kritériumát, másodszer bizonyítani kell, hogy vagy a forradalom érték (tehát minden forradalom, így a magyar forradalom is érték) vagy *ez a* forradalom érték (tehát nem minden forradalom vagy nem „a” forradalom érték, de van olyan forradalom, amely érték). Kende Péter ez utóbbi utat járja, előbb szótári értelemben igyekezve tisztázni a „forradalom” szó különféle konkrét szóhasználatokban rögzült és szétváló jelentéstartalmát (109-111. l.); majd saját forradalom-felfogását határolva el *egyfelől* a forradalomtól irtózó, a forradalomban csak káoszt, démonikus erők elszabadulását, teljesen értelmetlen pusztulást és öldöklést látó konzervatív forradalom-ellenességtől, amelyet többek között G. Ferrero és az 1956-ot csakis szabadságharcként és nem forradalomként emlegető Mindszenty nevével fémjelez (118.l., 105.l.), de persze még inkább fémjelezhetne Edmund Burke vagy Alexis de Tocqueville nevével; *másfelől* pedig a forradalmat abszolút értékévé, istenséggé emelő radikális forradalom-imádatról

határolódva el (174.1.), amely a francia forradalomban kristályosodott ki és amelynek kisugárzása mindmáig jól látható abban a széles körben elterjedt piaci fogásban, hogy mindenre, amit kívánatosá, vonzóvá, rendkívülivé akarnak tenni, ráragasztják a „forradalom” címkéjét: „forradalom a mosóporgyártásban”, „forradalom a mobilgyártásban”, „szexuális forradalom” stb. stb.). De ha a forradalom nem általában véve jó vagy rossz, nem abszolút érték vagy abszolút értéktagadás, akkor konkrétan a „magyar ötvenhat” mint forradalom értéke miben áll?

1956-ot nem azért tekinti Kende Péter értéknek, mert 1956 forradalom volt (pontosabban fogalmazva: nem azért *gondolja el forradalomként*, hogy értéket csináljon belőle vagy hogy az „ellenforradalomként” való sok évtizedes hivatalos megbélyegzésével szemben helyreállítsa az igazságot, hisz az a megnevezés tekintetében már rég helyreállt), hanem először is azért tekinti értéknek, s azért aggódik eltékozlása miatt, mert ebben a forradalomban a huszadik században először lett a világ szemében *naggyá* a magyar nemzet, először mosta le magáról a rárakódott sokféle gyalázatot és ellenszenvet, szerezte vissza önbecsülését és méltóságát; másodszer pedig – de az előbbitől nem elválasztóan – azért különlegesen becses érték szerinte 1956, mert 1919-1920 óta először szüntette meg a politikai közösség kettészakadását Magyarországon, először egyesítette demokratikus szabadság és nemzeti szuverenitás ügyét. Még ha ez az egység a forradalom tizenhárom napjára vagy legalábbis a kirobbanását megelőző és vereségét követő néhány hónapra szorítkozott is, még ha illuzórikus volt is abban az értelemben, hogy a forradalom győzelme esetén a különféle politikai és társadalmi erők között óhatatlanul kibontakozó ádáz küzdelem

valószínűleg megint kettészakította volna a politikai közösséget, amire a Kende által többször is említett „restaurációs veszély” (az 1945 előtti állapotok restaurálása értelmében), a forradalom „bűnei”, közelebbről a népítéletek, a lincselő csőcselék utcai rémuralma, egy előrevetülő polgárháborús konfliktus jelei engednek következtetni, nos, még akkor is, a *tényleges 1956*, amely úgy maradt, abba a tizenhárom vérzivataros napba zárva, mint a politikai közösséget újraegyesítő – szabad nemzeté egyesítő – forradalmi praxis most már örökre ezt az egységet, ennek lehetőségét, szükségességét szimbolizálja, ebben az értelemben jelent követendő mintát a jelen magyar társadalma számára is, ebben áll abszolút értéke a politikai közösség szempontjából, s ebben az értelemben jelent abszolút veszteséget régóta folyó eltékozlása is.

Mivel *1956*-ról szóló előadásában Kende Péter nem a forradalomra, mint általános igazságra és abszolút értékre helyezi a hangsúlyt, hanem a korábban kettészakadt politikai közösségnek ebben a forradalomban – magában a forradalmi praxisban – helyreállt egységére mint abszolút értékre és nemzeti létérdekre, azért nem is az „árulás” kategóriájával írja le a magyar társadalomnak a forradalom vereséget követő gyors behódolását, megalkuvását az újra berendezkedő rendszerrel, éles ellentétben azokkal a meghurcolt, börtönbe került, életfogytig tartó egzisztenciavesztésre ítélt kor- és sorstársaival, akik személyes cserbenhagyásként, árulásként élték meg a társadalom „pálfordulását” és soha nem tudták megbocsátani „népnek” és „értelmiségnek” gyávaságát, szolgálalkúságát, kollaborációját a hatalommal, egyszóval a forradalom eszményeinek megtagadását.

A „forradalom” iránti hűség és a „forradalom elárulásának” folytonos gyanúja, vádja, nem beszélve tényleges árulásokról, természetesen nemcsak a bukott forradalmak érületi és politikai alakzatai. A forradalom a lehetetlent nem ismerő hit és remény cselekedete, amely ugyanannyira irtózik minden megalkuvástól, amennyire – megfordítva – az ezerféle megalkuvásból szőtt mindennapi élet spontán konzervativizmusa irtózik minden felfordulástól, mindenféle kockázattól, mindenféle olyan praxistól, amely az igazságot a világ fennmaradása vagy az élet értéke fölé helyezi. A „forradalmi esemény már kirobbanásának napján alapjaiban felforgatja a korábbi helyzetet, létrehozva *a történelmi akció új modalitásait*” – írja Furet (I.m. 34.1.) (Kende Péter az 1956-os forradalom, különösen Nagy Imre és környezete szerepe kapcsán nagyszerűen mutatja be a forradalomnak ezt a pusztán oksági sémák alapján levezethetetlen és a történelmi változásfolyamatba beilleszthetetlen, előreláthatatlan, mindent felforgató dinamikáját, amely forradalmárt csinál még azokból is, akiknek alkatától, egész addig életétől ez teljesen idegen.)

A forradalmár – engesztelhetetlen hívő, aki azt gondolja, hogy a népnek a bukott forradalom után is ki kellene tartania az igazság mellett, hiszen ha kitartana, nem győzhetne a hazugság. A nép azonban általában az étellel tart, kibúvókat, kerülőutakat, *modus vivendi*-t keres, egyszóval megalkuszik a győztes hazugsággal. Élni merészel, holott az igazság halott. Ez az, ami az igazság melletti kitartásra ítélt forradalmár szemszögéből nézve elviselhetetlen, elkésérítő és kétségbeejtő. Csakhogy ez egyrészt minden modern forradalom általános erkölcsi és eszmei problematikájának része, másrészt a konkrét történelmi helyzet

problematikájához tartozik (Magyarországon az 1950-1960-as évek problematikájához). Mára érvénytelen. Képtelenség áruházzal vádolni az egész magyar társadalmat azért, mert 1989-ben nem tért vissza 1956 forradalmi praxisához és céljaihoz, hogy – mint azt Kende Péter igen találóan meg is fogalmazza – „a dicsőséges előzményekre való sűrű hivatkozások ellenére a ’89-es fordulat alapján véve a forradalmat követő évtizedekből, nem pedig a forradalomból magából nőtt ki” (180. l.). Az 1956-os „forradalmi robbanás” talánya és a „behódolás gyorsaságának” talánya, amelyet a könyvében Kende tárgyilagosan – mindenféle forradalmi moralizálás nélkül – elemez, a történeti problematika részét képezi. Nem azért írta könyvét, nem azért alkotta újra gondolatilag 1956 képét, hogy szembesítse a magyar társadalmat egykori áruházzal vagy megalkuvásával, vagy szemére vesse 1989-es „áruházzát”, hogy nem elsikkasztotta a forradalmat, nem prolongálta 1956-ot, s az „ellenforradalmi” Kádár-korszak hosszú évtizedei alatt kiépült hallgatóságos megegyezést társadalom és hatalom között a megegyezésszerű – az ancien régime embereinek menlevelet adó – rendszerváltás „gyalázatával” koronázta meg. Kende Péter morálisan igen szigorú republikanizmusától végtelenül távol áll mindenféle moralizálás és elvakultság. Teljesen nyilvánvaló számára, hogy 1989-ben sem szükség, sem mód nem volt 1956 forradalmának megismétlésére (vagy mert egy sor célkitűzés magától teljesült, a szuverenitást és a demokratikus szabadságjogokat úgyszólván ki sem kellett vívni, egyszerűen önkéntesbe hullottak; vagy mert egy sor ötvenhatos követelés oka fogyottá és meghaladottá vált). A forradalom Kende Péter számára sem abszolút érték, a történelem betetőzése, és a forradalmat nem lehet „csinálni”. Ilyesmit csak „hivatásos

forradalmárok” képzelhetnek, akik számára a forradalom gnosztikus vallássá vált és a világ a tulajdonképpeni ellenség. Ha csak azt a törvényszerűséget nézzük, amire elsőként Tocqueville hívta fel a figyelmet és Kende Péter is utal rá az 1956-os forradalom kitörése kapcsán, hogy a forradalmak nem akkor törnek ki, amikor az elnyomás a legnagyobb, hanem amikor alábbhagy (vagy ahogy Furet fogalmaz: „Az elnyomás akkor válik botrányossá, amikor kezd megszűnni”), máris azt találjuk, hogy 1989-ben ilyen hirtelen változásnak nyoma sem volt: Kádár-rendszer elnyomása nem zsarnoki típusú elnyomás volt, sőt, mint már utaltam rá, éppen 1956 hatásának köszönhetően a zsarnoki típusú hatalom paradox önkorlátozására, fokozatos visszavonulására épült, tehát a magyar társadalom 1988-89-ben nem a hirtelen „nyomáscsökkenés”, a nagy felszabadulás eufórikus mámorát élte át, hanem egy évtizedek óta tartó, feltartóztathatatlan folyamat természetesnek ható betetőzését. A rendszer évtizedeken át tartó „önleszalámizása” csupán felgyorsult és természetes módon ért véget a rendszerrel együtt: e hosszú folyamat társadalmi és hatalmi szereplői szerződésükkel csak pontot tettek a folyamat végére. Ha igaz, hogy „a forradalom olyan történelmi tér, amely elválasztja az egyik hatalmat a másiktól, s amelyben a történelmet formáló emberi cselekvés bizonyos eszméje az intézményes hatalom helyére lép” (Furet, i.m. 37.1.), akkor megállapíthatjuk, hogy 1989-ben Magyarországon nem keletkezett ilyen tér és egyik intézményes hatalom helyére simán és közvetlenül lépett a másik intézményes hatalom. A „történelmet formáló emberi cselekvés” kimerült ennek az intézményes hatalomváltásnak a jogi és politikai kodifikálásában, eszméje pedig a rendszerváltásban, amin persze mindenki mást értett: a

társadalom túlnyomó többsége politikai demokráciát és nyugati típusú fogyasztói társadalmat (magyarán: a politikai és anyagi javak bőségét, a államszocializmusban kivívott vagy kialakított tőkepozícióinak gyors javulását), a társadalom kisebb része pedig piacgazdaságot vagy kapitalizmust értett és spontán módon neki is látott állam és tulajdon kettéválasztásának, vagyis a privatizációnak, ami egyfelől sok millió ember korábbi tőkepozíciójának megrendüléséhez és meggyengüléséhez és másfelől sok millió ember tőkepozíciójának ugrásszerű megerősödéséhez vezetett. Ez azonban már egy másik történet és csak annyiban van köze 1956-hoz, amennyiben a magyar rendszerváltás lefolyásának konkrét módja és kibontakozó következményei a politikai közösség kettészakadásában meghatározó szerepet játszanak.

Kende Péter épp a politikai közösség e kettészakadásának mind drámaibb helyzetében állítja *követendő mintaként* elénk 1956-ot. 1956 forradalmi praxisában ugyanis – a történelmi akció felfokozott modalitásának köszönhetően – az 1919-1920 után kettészakadt politikai közösség egysége helyreállt. Persze, nem azt akarja ezzel mondani, hogy ennek az egységnek a megteremtése csak újabb forradalommal lehetséges, (előadásából kiviláglik, hogy a forradalmat egyáltalán nem tartja legfőbb politikai és erkölcsi jónak, sőt, minden helyzetben inkább elkerülésére szavaz, ha arra mód van). Azt akarja mondani, hogy ami a forradalmi esemény rendkívüli modalitásaként 1956-ban megteremtődött (a demokratikusan tagolt, de államnemzeti értelemben egységes politikai közösség), annak kell most már a demokrácia mindennapi gyakorlatában is létrejönnie Magyarországon.

Forradalomról manapság – a parlamentáris demokrácia rendszerében! – az antiparlamentáris és antidemokratikus politikai erők képviselői beszélnek, azok, akik a megosztott politikai közösség egységét a közösség egyik részének *származási idegenként* (szociális vagy etnikai idegenként) való kirekesztésével kívánják helyreállítani. Ez a helyreállítás azonban valójában a politikai közösség teljes szétverésének felel meg és felér egy újabb nemzeti katasztrófával. Kende Péter ezzel szemben – „a köztársaság törekeny rendjének” védelmében – mutatja fel *1956*-ot, mint a szabadság óhajában újraegyesült politikai közösség mintáját. *1956*-ot innen nézve éppen azok a politikusok árulják el, akik ezt a demokratikus nemzeti egységet politikájukkal folyamatosan megtagadják és lerombolják. A demokráciát mint legsajátabb tulajdonát megvédeni nem képes társadalom azonban nem követhet el árulást: legfeljebb eltékozolhatja azt, amiből erőt és példát meríthetne egy olyan politikai és társadalmi integráció megteremtéséhez, amely a demokratikus formákat valódi társadalmi tartalommal tölti meg és csökkenti a politikai közösség kettészakadásában rejlő – a társadalom anyagi helyzetének gyors romlásával növekvő – kockázatot. Annak, ami kivételként, valóságos csodaként jelent meg *1956* forradalmi praxisában – a nemzet politikai közösségének demokratikus egysége – a létező magyar demokráciában normális mindennapi gyakorlattá kell válnia. Kell, mert vagy azzá válik, vagy nem lesz magyar demokrácia. Ebben az értelemben pedig *1956* eltékozlása, a magyar demokrácia eltékozlása, végső soron pedig Magyarország felemelkedési esélyének eltékozlása is.

[Az írás a 2000 folyóirat Marginália rovatában jelent meg a 2007 áprilisában]

